
dolgozom fel újra magamban. Szeretem Berzsenyit, Vörösmartyt, az előbb említett Aranyt, Babitsot – a magyar irodalom „visszafogottabb” vonulatát. A világirodalomból Shakespeare, Rousseau foglalkoztat, de van olyan Balzac-regény, amelyet 15-ször is elolvastam. Ráadásul a magyartanár nemcsak magyaráz, hanem a diákjaival mindig újra fel is fedezi a műveket. Hogy mit készülők megírni? Mostanában a reformkor, Kölcsey, Berzsenyi, Katona József világa foglalkoztat – az újjászületés előtt álló magyar irodalom. Mindig kerül az ember keze ügyébe olyan írás, ami továbbgondolásra készíti.

Németh István Péter

EGY SZÓLÁSSAL KERETES INTELEM

*Hogy a növény hogy fejlődik nagyobbra,
Minden kertész legfőbb ügye-gondja,
Hogy az ember fejlődjék. Ki-ki
A javát itt maga teheti.*

(Goethe: Közmondásmódra – Mészöly Dezső fordítása)

Batsányi János

A KI MIKÉNT VET...

*A ki miként vet,
Úgy fog aratni!
Nem tudod, ifjú,
Ég te, mi légyen
A nyomorúság.
Mint valamely szép
Fürge leányzó,
Úgy mosolyog ma
Néked az élet;
Őt valahol jársz,
Egyre kecsegtet
A gyönyörűség,
És ha tenéked*

*Tetszik, örömmel
Vészen ölébe.
Most van időd még:
Most igyekezzél
A tudománynak
Gyűjteni kincsét.
S már ma tanuljad
A mostoha sorsnak
Tűrni csapásit.
Régi s igaz szó:
A ki miként vet,
Úgy fog aratni.*

(1800 körül?)

Talán a legmuzsikásabb verse ez Batsányinak: csupa adóniszi sorból áll a költemény. A hexametervégek csak úgy dörögnek egymás alatt: damm-dada-damm-damm. Vigyázni is kell vele, nehogy a fülbemászó ritmus messzire vigyen a sorok nagyon is gazdag eszmefuttatásától, súlyos gondolataitól.

Az európai irodalom történetében Villon írta a legkorábbi s egyben leghíresebb, szólásokból álló balladát (*Ballades des proverbes*):

*Addig topog, almot szétrúg a kos.
Addig jár korsó kútra: odakoccan.
Addig hevít vasat, míg nem piros.
Addig vered, már szilánkokra pattan.
Addig ember, míg becsülete megvan.
Addig távolodik, hogy feledik.
Addig rosszalkodsz, végül rossz híred van.
Addig hív Karácsonyt: elérkezik.*

(Weöres Sándor fordítása)

Magyar költők közül Zrínyi Miklós költői életműve egy megverselt közmondással vagy mondókával kezdődik. Olaszból költötte át, hogy azután mint egy erecske egyre nagyobb folyóággá növe haladjon végig igazságával a hadvezér költő oeuvre-én (Kovács Sándor Iván követte nyomon):

*Tavasza szerelmeseknek,
Nyár árosnak,
Ősz vitéznek,
Tél szentnek [való évszak].*

A költő és hadvezér századát követő időkben Batsányi Jánost és kortársait mindvégig ízes szólások kísérték pályájukon. Például Batsányi Búsongás című korai versének V. részében a költői kép tanúsága szerint vak vezet világtalant. („Tehát világtalan vezessen-e vakot?”)

A már Csokonai és Batsányi korában szintén őseinek tartott mondás, azaz állandósult szókapcsolat, a „Ki mint vet, úgy arat” pedig egyaránt megtalálható a szerzők verseiben. Nézzük, miképpen ír e szólásról O. Nagy Gábor könyve s hogyan emelték versükbe a XVIII. század végén a költők:

[„táj: *Aki nem vet, nem arat vagy nem is takar; Amennyit vetel, annyit szedel; rég: Aki szűkön vet, szűkön arat = mindenki olyan eredményre számíthat, amelyet tettei, munkája alapján megérdemel.*”]

Jó vetés jó aratás = ha jól előkészítünk valamit, jó eredményre számíthatunk. Kora vetés sokszor csal, kései mindig rossz = legjobb idejében elvégezni a vetést, de késni semmiképpen sem szabad vele.

Ritka vetésnek szegény [rég: vékony] az aratása – a hanganyag kezdet, a felületes munka nem járhat kedvező eredménnyel.

Csokonai Vitéz Mihály 1788-ban már megverseli teljes (mindkét) értelmében e szólást *Oskolai vakatio* című versében:

*Hát mizsák? Heverve töltitek a nyarat?
Hiszem aki mint vét, tudjátok, úgy arat.
Hát nektek, míg másnak fáradoz két karja,
kényes testeteket lágy lepel takarja?
Szégyen, barátim, Flórával suttogva
Ekkor az árnyékonn járni kézenfogva.
Izzadságot kéne inkább csepegtetni,
Hogysem mint piperés rózsát csipegetni.
Ha így vettek és így töltitek a nyarat,
Ősszel két kezetek csak barasztot arat.*

A szólás elterjedését a nagyvilágban Paczolay Gyula professzor ismertette *Európai közmondások 55 nyelven arab, perzsa, szanszkrit, kínai és japán megfelelőikkel* című könyvében (Veszprém, 1997). Innen tudható, hogy a ki mint vet, úgy arat szólás 52 nyelven terjedt el és ismeretes az egész földön. Úgynevezett universal proverb. Már szerepelt a Bibliában is (Galatians 6:7–8.), a latin auktorok is használták: Cicero, Horatius, de az araboktól a japánokig közszájon forog.

Vajon mikor írta pontosan Batsányi a szólásra komponált versét, aligha tudjuk meg. Mindenesetre 1800-ban már ismerte jövendőbelijének, Baumberg

Gabriellának azt az opuszát is, melyben a költőnő egy szólás igazságára építi mondandóját:

EGY SZÓLÁSRA

„KICSINY SZIKRÁBÓL NAGY TŰZ LEHET.”

*Parányi vízcsepp hány szivárványszínt ragyog!
Kicsiny dolog gyakorta lesz önmagánál nagyobb.
Végy teli pohárkát! Rendben. De tölts csupán
Egy árva cseppel többet és kidől már az ital.
A csordultig telt szív szerelme csókjaival
Is így jár, rögvest az első után.*

(A SG-ből, Bécs, 1800.)

Tán ösztönözte az osztrák példa, hogy maga is írjon hasonlót, a saját anyanyelvének hagyományából. Hiszen a magyar szólást a versben is réginek és igaznak nevezi. S megannyi kortárs itthon, de még maga Batsányi is élt a lehetőséggel, hogy közismert állandósult szókapcsolatra, szókapcsolatokra építsen költeményt. Láttuk az *Egy híres verselőre* című költeményében is: „Hamar elvész, ami hamar kész, s ami kevésbé kerül, többnyire nem sokat ér.”

Rájniss József a „klasszikus triász” tagja volt Szabó Dáviddal és Révai Miklóssal együtt. Utóbbi verstani nézeteihez állt közelebb Batsányi, s a hosszú prozódiai vitában Rájniss Józseffel került szembe. Rájniss egy vitriolos, csúfoló költeményt írt pályatársai ellen, melyben egy szólás nyomán, nem nehéz a tapolcai saruvarga fiára, Batsányira ismernünk. A szólás közismert: a suszter maradjon a kaptafánál:

A VARGAFIAKHOZ (RÉSZLET)

*De ám, ha varga-fajzat,
A varga-székre únván,
Magasra vágy, s vagyonját,
Melyet szegény szülője
A bőrt fogával húzva
És varrogatva gyűjtött,
Nemes levélre költi;
Vagy a ravasz kakuknak*

*Példájaként, oroszva
Némely nemes madárnak
Fészkébe ül, s azért már
Nem varga, aki varga...*

Idézhetnénk hosszabban is ezt a Batsányi-csúfolót, nem kell, ennél a hangnál Kazinczy epigrammájából freccsen csak ki több nyilvánvalóan igaztalan, gyűlölettel átítatódott vád. Batsányi János mit tehetett? Egyik töredékében maradt verse tán éppen e Rájnis-opuszra lett volna, ma már mindenképpen az, méltó válasz.

*Ökröt vonásán,
Madarat szólásán,
Fazekat kongásán
Választunk –*

*A szamár füleről,
Oroszlány körméről,
Róka a farkáról,
Madár a tolláról,
Az eb a szőriről,
Bolond beszéd[iről]
Ismétertetik.*

(43. sorszámmal ellátott töredék a kritikai kiadásból)

A fiatal Batsányi pályája elején mire is biztat? Mindenekelőtt, hogy a hazáért éljen, azzal s azért jót tegyen valaki (1783), aztán a horatiusi *carpe diem!* jelszavával serkenti környezetét, mégpedig úgy, hogy a virágra s tövisre egyaránt figyelmeztet:

*Szedjük életünk virágát,
Szedjük hát, míg illatoznak;
Míg a víg tavasz szellői
Fürteinkben játszadoznak!
Kert az élet: de rózsáit
Óva kell s vigyázva szedniünk,
S a tövistől, hogy kezünket
Meg ne szúrja, – őrizkedniünk.*

Ugye ismerős a francia s magyar proverbé: Il n'y a pas de rose sans épine. Mondja Batsányi 1790 körül, ám életkedve túlnő a tuskék fenyegetésein. Ugyanekkor serkenti Csokonai Vitéz Mihály is a múzsákat nyári vakációján, mégpedig ő egészen féktelenül teszi, hogy ne tétlenkedjenek!

S eltelik még egy évtized Batsányival, s az élete deléig jutott költő minden eddiginél megfontoltabb, érettebb bölcsességre inti a versében a megszólítottat, aki, meglehet, annyi idős, mint amennyi költőnk volt *A serkentő ének* vagy, még fiatalabb, a *Biztatás* írásának idején. Illatozó virágok után haszonnövényt emel e versébe Batsányi, jelezve ezzel is a gondolatváltást.

A világnak kétségtelen szexepilje van a fiatalok számára. Batsányi az ifjúság előtt álló, a kitáruló nagyvilág adta, fölkínálta lehetőségekből egy csábító nő allegóriáját festi. Így tett Alfred de Musset is, csak hogy utólag, mikorra már elhagyta ifjúkori ereje (őt Velencében: *kedv, remények, Lillák*, utóbbi George Sand-dal azonosítható!), s erről a koravén élményéről döbbenetesen szép szonettben számol be:

*Veszve az életem, a kedvem,
erő, barátok, s ami kell;
még a büszkeség is, amely
binni tanított zsenímben.*

*Mikor még csak hullt a lepel
az Igazságról, lelkesedtem,
de ahogy magamhoz öleltem,
szívemet undor fogta el.*

*Pedig örökszép az Igazság,
És ha nélküle élte napját,
Semmit se tud e föld fia.*

*Isten szól, s válasz kél a számon.
Egyetlen kincsem a világon
Csak az, hogy sírtam valaha.*

(Triestesse – Szabó Lőrinc fordítása – Bánat)

Batsányi éppen arra tanítja az utána jövő fiatalot, hogy ne hagyhassa majdan életét, kedvét, azaz életkedvét, tehetségét, önértékét veszni, s hogy életének javai ne meddő könnyek lehessenek csupán, miket igazán magáénak mondhat, ellenkezőleg, könnyezemnyi gabonák, amik újra s újra születve megsokszorozzák önmagukat. A csábító nőalak (Fortuna-allegória, jelzője a versben a

„mostoha”) helyett a bölcsességre mutatnak e képek, az életre szavaznak. Így áll előttünk ama *Cibus viatorum*, vagyis az élet kenyerét asszociáló szólás mint keret: „A ki mikén vet, / úgy fog aratni.” Kezdet és vég összekapcsolásával: a születés és a halál egybevillantásával roppant izgatott, pattanásig feszült kép áll előttünk. Több ezer éves emberi s mondhatni isteni törvény ez. A bibliai jó mag elvetésétől a végítélet aratás-képzetéig tereli figyelmünket. Ahol aratás van, ott vannak a kaszák, maga a nagy kaszásként aposztrofált Halál. A végzet, ami ismét csak az életre figyelmeztet minket. Arany János saját haláláról is bölcs derűvel tudott verselni, mikor a véges emberi lét értelmét, a továbbörökíthető életet, tudást, mások által folytatható, folytatódó küzdelmeinket a gabona-aratás képsoraival illusztrálta:

SEJTELEM

*Életem hatvanhatodik évébe'
Köt engemet a jó Isten kévébe,
Betakarít régi rakott csűrébe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.*

Hegedűs Lóránt püspök 1998 őszén a Balaton Akadémia 100. nyilvános rendezvényén a következő példabeszédet (parabolát) a sakk-játék feltalálójáról állította hallgatósága elé tanulságul:

„A maharadza azt mondta, hogy:

– Kívánj, amit akarsz ezért az ötletes játékért, a fele királyságomat is neked adom!

– Felség, első kockára egy búzaszemet, másodikra kettőt, harmadikra annak a dupláját... (*tehát 1 + 2 a hatvanharmadikon*).

– (*kézzlegyintés*) Ilyen semmi veszed, az én ajándékomat? Tárnok úr, add ki neki azt amit kért!

– (*néhány óra számolás és jön a kincstárnok, hogy...*) Felség, ne haragudjon, de mióta a világ világ annyi búza nem termett a földeken.”

Nos, ha ebben a pillanatban az 1+2 a hatvanharmadikon elkezdődik az intellektuálisan becsületes körben, akkor valami olyan csodát élünk át, mint a római világbirodalomban, ha megkérdeztek volna egy akkor élő Thukydészt, Herakleitoszt, Tacituszt, Liviuszt, hogy idenéz, itt van a római világbirodalom – első hatalmi képlet, a palesztinai kis provincia Heródes királlyal az élén, és ott van ez a názereti ácsmester, a 12 ember, de már beépített emberünk is van, hát 11-en vannak tulajdonképpen – mit gondoltok, melyiké lesz a jövő. Azt mondták volna, hogy Rómáé, legföljebb – akinek nagyon – mint szentnek vagy nem szentnek – maga felé hajlott volna a keze – hát Palesztináé. Annak volt

igaza, aki azt mondta, hogy a megvesztegethetetlen intellektuális becsületességű, a végtelen egzisztenciális rezonanciájú, az ősbizalomtól a végső értelemig ívelő szellemé.”

Batsányi – írja Keresztury Dezső – „a maga szerepét is végleges bizalommal fogalmazza meg: a szellem, a jövő szobrásza, tisztultabb világ magvetői közé sorozza magát.” A *Der Kampf* című költeményében ekként bontja ki a vizsgált szöveget a maga teljességében és szépségében:

*Csendben hintik szét a magot, mely egykor
– bár csak ha tiszta kéz veti s csak lassan –
– a világ javára bizton kikél.
Amit csendes, bizó szeretetük most
gyengéd s hűséges kézzel elvetett,
mi most, míg avatatlan vizsla szem
nem látja, még rejtőzködve csirázik:
meghőzsa majd, ha az igazság fénye
aratni érleli a szent vetést,
az arany, mennyei édes gyümölcsöt,
melyet csak a nemesebb ember ismer,
és korának köz-csüggedségiben
(az elfajzott, félsztől vak nemzedék
szolgáian gyáva, ingó zavarában)
csak ő mer várni csendes bizalommal, –
s csak az utód, távol jövő évek
tapasztalt, szabad emberi fia
lát majd csodálva s hord be hálád szívvel.*

Batsányi tehát még abban is hitt, hogy ha nem ő, akkor jönnek utána, akik az ő be-
érett vetését majd learatják, értelmet adnak magvető életének a jövő betakarítók.
Nagy László hite hasonlóképpen ez volt – méltón a dunántúli költőelődjé után, szó-
lással világosította meg számunkra mindezt az ősbizalommal másokért való tékoz-
lást:

*Tulipánfák tornyát legázló
rühes apokalipszis-kanca
rablóknak ha szívárványt sárlik
lesz a vesztett ügynek bolondja
világra a gondot kibontja
lesz idő ami sose felejt
mert kéz is lesz hogy írjon röhejt*

*s kint az országos panaszkönyvbe –
száll csuklómra csillagok örve
kiszakad a fobász az árva
hogy egy bolond százat csinálna
a száz pedig milliót*

(Elhullt bolondok nyomában)

Rózsafalvi Zsuzsanna

MIKSZÁTH KÁLMÁN ESETE A MAGYAR REGÉNYÍRÓKKAL

Mikszáth a halálát megelőző években egyszerre volt munkakapcsolatban a Franklin Társulattal és a Révai Testvérekkel, ugyanis 1904-től a Vasárnapi Újság főmunkatársa lett, s a Franklin Társulat, a lap kiadója közölte műveit elsőként, ám régi felfedezőjével és egykori kiadójával is megőrizte a jó viszonyt.¹ Révai Mór János visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Mikszáthot a Révaival kötött életműszerződés felbontására anyagi okok kényszerítették. Mikszáth ugyanis köztudottan írásaiból élt, s a Franklin-Társulat anyagilag kedvezőbb feltételeket biztosíthatott számára, hiszen írásait folyóiratokban, heti folytatásokban, és könyvformátumban egyaránt megjelentették. De Mikszáthnak nemcsak anyagi szükséglet volt a lapokban való publikálás. Mind felesége, mind a kortársak feljegyzéseiből tudjuk, hogy történetei gyakran az olvasói visszajelzések hatására is alakultak. Ismeretes, hogy mennyire fontos volt a szerző életében a korszak legnépszerűbb, s legszínvonalasabb enciklopédikus hetilapja, a *Vasárnapi Újság*, mely utolsó évtizedének legfontosabb műveit – pl. *A Noszty fiú esete Tót Marival-t* vagy *A fekete várost* közölte. Az, hogy Mikszáth végül a Franklin-Társulat munkatársa lett, jobbára a lap főszerkesztőjének, Nagy Miklósnak volt köszönhető. Ám Nagy Miklós 1905-ben bekövetkezett halálát követően többször konfliktushelyzet alakult ki mind Mikszáth és a Franklin-Társulat, mind a két irodalmi részvénytársaság, a Révai és a Franklin között. Ez a momentum nem is érdemelne különösebb figyelmet, ha nem veszélyeztette volna Mikszáth nem egy művének kiadását, s nem befolyásolta volna a negyvenéves írói jubileum alkalmából kiadott életműsorozatot. Ám különösen mégiscsak a Mikszáth által szerkesztett *Magyar Regényírók képes kiadása* című sorozat születését, alakulását és utóéletét predesztinálta. E kiadványsorozat